

UKRÁNIA

UKRÁN-MAGYAR KULTURÁLIS ÉS ♦ ♦ ♦ ♦ ♦
 ♦ ♦ ♦ ♦ GAZDASÁGI KAPCSOLATOK SZEMLÉJE

SZERKESZTI

DR. SZTRIPSZKY HIADOR

TARTALOM.

	Oldal
Frankó—Zempléni :	
A kötőrők (Kaminjari)	249
Podhradszky György :	
Magyar-ukrán történelmi kapcsolatok (XII—XIII.)	251
Dr. Rudniczky István :	
Ukránia politikai geographiája (II.)	255
Pap Domokos :	
Podóliai képek	258
Neufeld Béla :	
Ukránia gazdasági és nemzetiségi vonat- kozásaiiban	264

1916. OKTÓBER HÓ.

SZERKESZTŐSÉG ÉS KIADÓHIVATAL :
 BUDAPEST, I., LÓGODI-UTCA 5.

INHALT.

	Seite
Iwan Franko: Die Steinbrecher (Kaminjari)	249
Georg von Podhradzsky: Ungarisch-ukrainische histor. Verbindungen (XII—XIII)	251
Dr. Stefan Rudnizkyj: Politische Geographie der Ukraina (II)	255
Dominicus Pap: Bilder aus der Podolien.	258
Béla Neufeld: Wirtschaftliche und Nationalitätenverhältnisse der Ukraina	264

Olvasóink figyelmébe!

Nem zaklatunk senkit sem az elmaradt előfizetési díjak beküldéseért, mindazonáltal úgy gondoljuk, nem szerénytelen az a kérésünk: aki rokonszenvesnek látja lapunk működését és irányát, ne sajnálja tőlünk azt a pár koronát, amely mégis csak megkönnyíti nemzeti érdekü fontos munkánkat.

UKRAINISCHE NACHRICHTEN

Mitteilungen des Bundes zur Befreiung der Ukraina.

Redaktion und Administration: Wien, VIII. Josefstädterstrasse 79.

Preis per Nummer 10 Heller,
monatlich 40 Heller, vierteljähr-
lich K 1.20, ganzjährlich 4 K.

Herausgeber u. verantwortl. Redakteur:
WOLOD. BIBEROWYTSCH.
Redigiert vom Komitee des Bundes zur Be-
freiung der Ukraina.
Erscheinen 4- bis 6-mal monatlich.

VISZTNYK SZOJUZA VYZVOLENNJA UKRAINY

(Nachrichtenblatt des Bundes zur Befreiung der Ukraina).

Redaktion und Administration: Wien, VIII. Josefstädterstrasse 79.

Megjelenik hetenkint. ~~~~~ Egy évre 15 korona.

Szerkesztőség és kiadóhivatal: Budapest, I., Lógodi-utca 5. szám Hirdetések egyezség szerint.	Előfizetési ára: EGESZ EVRE . . . . . 16 kor. NEGYEDEVRE . . . . . 5 " Megjelenik havonként kétszer.
--	---

FRANKÓ IVÁN:

A kötörök.

Csodás álmot láttam:
 Mint hogyha körültem
 Végtelen pusztaság
 Terülne területen.
 Én meg láncra verve,
 Láncomat cipelve,
 Allnék felmagasló
 Gránitkő-bérc alatt,
 Odább meg hasonló
 Ezer láncos alak.

Mindegyik homlokát
 Fölszántotta bánat,
 S mindnek szemében ég
 Szeretet és szánat,
 S mindegyiknek karját
 Vaslánc-kigyók marják.
 Vállá mindegyiknek
 Le, föld fele, csuklik,
 Rémes terhe alatt
 Mindnyája fuldoklik.

Mindegyőnk kezében
 Súlyos acél-pöröly,
 S felettünk zord parancs
 Dörg a hegytetőről:
 Zúzzátok a sziklát,
 A szem ameddig lát!
 Ne gátolja hő, fagy,
 Szomj, éhség munkátok!
 E bérc áttörése
 Van kiszabva rátok!

Fordította és a Petöfi-Társaság
október 8-iki ülésén felolvasta:

ZEMPLÉNI ÁRPÁD.

És mindnyájan mint *egy*
 Emeltük kezünket;
 A kö ezer pöröly
 Csapásától zengett.
 Sok ezer darabban
 Ezer felé pattan.
 Kétségb' esett erők
 Árama jár köztünk,
 Csattogva, csapkodva
 Bércünkkel úgy küzdünk.

Mint ha vízesés zúg,
 Mint ha csata zajlik,
 Pörölyeink zaja
 Messze úgy morajlik.
 S nyomról-nyomra bellebb
 Vágtunk benne helyet.
 Megsebhedt bár sokunk
 Éles köförgácstól,
 Csak mentünk előbb mi,
 Buzdulva egymástól.

Tudtuk, hogy munkánkért
 Csekély dicsőség vár,
 Emlékünk sem él fenn
 Késő maradéknál,
 De jövöknek út
 Csak pörölyünk nyithat!
 Ha áttörtünk falán
 E vad sziklapadnak
 S törmelékei közt
 Csontjaink porladnak.

SZENLE

Hősök dicsőségét
Éppen nem igénylők,
Hisz nem hősök vagyunk,
Nem csatán vitézlők,
Nem: rabszolgák vagyunk,
Vállaltuk bár magunk!
Mi a szabadságnak
Rabjaivá lettünk
S a haladás útján
Követ törögettünk.

És mind híven hittük:
Ha éltünket adjuk,
A nagy gránit-sziklát
Feldarabolhatjuk;
Hogy csak vérzenünk kell
S csontunkkal, vérünkkel
Kemény országútat
Öntünk a jövőnek,
Min új élet, jobb lét
Szent korszaka jó meg.

S tudtuk: az elhagytuk,
A messze világban
Utánunk köny fakad
Vér és kín díjában:
Anyák, nők, gyermekek
Hullatnak könyeket.
S hogy barát és ellen
Bőszen, botránkozva
Minket és eszménket
S munkánkat átkozza.

Tudtuk ezt s nem egyszer
Fájt miatta lelkünk,
Szakadozott szívünk,
Bú emészté mellünk.
Se köny, se fájdalom,
Se testi ártalom
Se átok nem vont el
Álmunk nagy művétől
S pörölyét egyőnk se
Ejté ki kezéből.

S így megyünk tovább mink,
Összeláncolt sereg,
Láncunk egy nagy eszme,
Vaspörölyünk pereg.
Legyünk átkozottak,
Legyünk elhagyottak,
Mi *zúzzuk* a sziklát,
Építjük az útat,
Min jobblét, igazság
Egykor ide juthat.

PODHRADSKY GYÖRGY.

Magyar-ukrán történelmi kapcsolatok.

XII.

Folytatás.

Ez a Demeter volt az, aki állítólag — legalább az úgynevezett orosz évkönyvek szerint — a khán figyelmét Magyarországra fölhívta; ez a cselekedet lehet előttünk ugyan antipatikus, de az ő jellemére még sem vet árnyat. Annyi bizonyos, hogy a magyarok iránt érzett, mondhatni, testvéri szeretet változatlanul magasan lobogott az ukránok lelkében, hiszen látjuk, hogy fejedelmek most is nálunk kerestek menedéket; a bojárnál azonban érthető, hogy saját hazáját még jobban szerette s ezért ezen a visszatetsző úton akarta a népet s honát megmenteni. Marczali Henrik szintén kedvezően nyilatkozik róla: „Az orosz évkönyvírók beszélnek róla, hogy ez a vitéz bojár fordította Batunak figyelmét Magyarországra. *Meg akarta szabadítani hazáját e gyilkos hordáktól* és a tatár khánnak a legragyogóbb színekben rajzolta a Kárpátokon túli föld gazdagságát és termékenységét. Nem volt rá szüksége; Batu különben is eleget hallott már Béla király birodalmáról. Kiev bukásával lehullott az utolsó védbástya is és a régóta összehúzódó veszedelem teljes erővel szakadt le szerencsétlen hazánkra.” (I. m. 465. o.)

A kúnok és ukránok (és nem oroszok!) betelepüléséről a következőket mondja Márki Sán-

dor idézett művének 16. és 17. lapjain: „Az 1238-ban vívott csata harmadfélszázados igába görnyesztette az oroszokat; csak a városok álltak még ellen; 1240-ben Kiev is, a mi történetünket egy-két érdekes ponttal szintén gyarapító (?) muszkafőváros, a kiméletlen hódító kezeibe esett.

Ekkor az oroszok közül sokan, élükön a kievi és halicsi fejedellemmel, az országuktól délre s az ellenség támadásainak kevésbé kitett magyar királyságban igyekeztek új hazát találni. IV. Béla szívesen fogadta őket, stb.

Velük egyszerre, vagy valamivel talán később jött be 40,000 kún-család. Béla, kétségkívül a kitörni készülő vihartól rettegvé, orosz, kúnt egyaránt jó szívvel látott. Azt hitte, országának védőerejét szaporítja, ha ez elemeket többi népébe olvasztja.”

Mindamellettt Béla lebecsülte kissé a tatárokat, különben hamarabb keresett volna magának segítőtársakat. Azt, hogy a kúnokat, ukránokat, oroszokat megverték, természetesnek találta, hiszen vagy kóborló vagy erejükben megosztott s egymással mindig civakodó népek voltak azok. Az erősebb, számosabb, jól fel-fegyverzett magyarság az más. Tudjuk, hogy számításában keservesen csalódott.

Batu khán Kievetől Halicsnak tartott. A tatárok, mint a sáskák, árasztották el a szerencsétlen országot s a városokat, közöttük Ladisint, Kamenecet és Kremenecet porig égették. Batu khán ezután a vereckei szoroson át Magyarországra távozott. Nincs kizárva, hogy egyrészt az is ösztökölte erre a betörésre, hogy az ukrán fejedelmek előle jórészt hozzánk menekültek.

A mongolok isten-csapásaként szakadtak le Magyarországra. — Nincs az a toll, mely kétképp írhatná le azokat a borzalmakat és szenvedéseket, amelyekben a föld népe keresztül ment. A falvak lángborultak, a városok rombadőltek, elpusztult tökéletesen az ország; a magyar föld nagy temető volt. Senkisem hitt többé az ország talpraállításában, újjászületésében. A lemondók között mégis volt egy ember, aki nem csüggedett, aki remélt, bízott és hitt s ez az ember IV. Béla királyunk volt. A ő lángesz és politikai zsenialitása fölélesztette a halott Magyarországot, megteremtette az új Magyarországot, amelyet többé semmi idők vihara nem tudott elsöpörni.

Az ukránok ennél sokkal rosszabbul jártak. A mongol uralom rajtuk maradt, hosszú évszázadokon át elszibbasztotta, félig megfullasztotta őket; ezalatt északon a moszkvaiak, alig érezvén a tatár igát, elég kedvező helyzetben maradhattak és tovább fejleszthették hatalmukat.

Az ukránságra, mint nemzeti komplexumra, halálos csapást mért a mongol uralom. Ukrania elveszíti jelentőségét s mind kisebb mértékben foly be hazánk történetébe. Jóformán mi is elmentünk máshova szövetségstár-

sat keresni. Fájhatott a szívünk az ukránok sorsán, de nem segíthettünk rajtuk. Ügyszólván a szemünk előtt haldoklott ez a nemzet évszázadokon keresztül, míg az újkor életet lehelt beléje. — Annyi idő után természetes, hogy ma oly nehezen térhet csak magához.

Am Ukrania déli része egyideig még a fölszinen tartja magát s bár meghódol a mongol khánnak, legalább névlegesen még saját vérei kormányozzák. „A Dnyesztertől egész az Ilmen-tóig és a Wolchowig, tatár hódoltsági területek képezték a hajdan erős, nemzeti Oroszországot. Fejedelmei hasztalan igyekeztek a megálázó iga iga alól menekülni; Dániel, most már halicsi király, nem egy kísérletet tett a tatár nyomás alól fölszabadítani magát és hazáját; kísérletéért mindannyiszor véresen kelle lakolnia. Hasztalan keresett segílyt úgy Lengyel- mint Magyarországon; az utóbbi maga is oly súlyosan nyögött a tatárjárás következményei alatt, hogy évtizedeken át nem gondolhatott arra, hogy régi fölényét túl a Kárpátokon ismét helyreállítsa.” (Lázár, i. m. I. 366. l.) Ugyancsak erre vonatkozólag Márki Sándor a maga történelmi éleslátásával a következőket mondja: „Az állami eldaraboltság és alárendeltség őket fejlődésükben visszavetette s önállásuk hiánya okozta, hogy harmadfél századra *csaknem halottak* százszédaikra nézve.

Egyes tájak azonban megőrzötték függetlenségüket, vagy legalább cselekvésük nagyobb szabadságát s ez magyarázza meg, hogy *elvéve mégis megjelennek* más népek történetében.” (I. m. 17—18. o.)

Igy a tatárjárás után rögtön összekapcsolnak minket bizonyos események például a halicsi fejedelemséggel. IV. Béla királyunk egyik leányát, Annát, 1243-ban a csernigovi Rosztiszlávnak adta nőül ugyanis, aki csakhamar Halics (Galicia) hercegének írta magát. Ugyanekkor Béla a „halicsi király” címével élt. Dániel, mikor látta, hogy trónja veszedelemben forog, fegyvert ragadott (1245) Rosztiszláv ellen, aki ekkor már Peremysl ellen indult s megverve őt, kiüzte országából. Ki volt ez a Rosztiszláv, hogy olyan előkelő szerepet játszhatott a magyar király udvarában? Az orosz kútfők szerint a Rurik-ház Olgovics Vszevolod ágából származott. Atyja, Mihály, Csernigovnak volt a fejedelme, anyja pedig

Dánielnek, a halicsi uralkodónak volt a leánya.

Atyját 1229-ben Novgorod választotta meg fejedelmének, de mikor Mihály visszatért egy időre Csernigovba, a novgorodiak fiát, a fiatal Rosztiszlávot is utána küldötték.

II. Endre halála után a halicsi bojárok egy része Mihályt jelölte ki az ország urának, aki 1238-ban ki is szorította Dánielt Halicsból. Erre Mihály és Rosztiszláv osztoztak meg az országon; de Dániel nem hagyta annyiban a dolgot, hanem a magyarokhoz fordult és segítségükkel 1239-ben célhoz jutott. Rosztiszláv és atyja pedig Csernigovban húzódtak meg, ahonnan csakhamar IV. Béla udvarába menekültek a mongolok elől. Ettől az időtől kezdve Rosztiszlávot a magyar birodalomhoz fűzi sorsa.

XIII.

IV. Béla Rosztiszlávot és Dániel fiát, Leót, vejeivé fogadja. Dániel és Rosztiszláv a magyar politika szolgálatában.

Rosztiszláv, mint említettük, 1243-ban Béla legkedvesebb leányát, Annát kapta nőül s a családi viszonyból kifolyólag apósa Halics hercegének nevezte ki. — Lőrinc hadvezér nagy, magyar sereggel kelt át a Kárpátokon, hogy Rosztiszláv titulusához a vitlust is megszerezze, de Dániellel szemben kudarcot vallott. Ettől az évtől, 1245-től kezdve, a harcok szakadatlan sora következett s ez egészen 1249-ig tartott így. (Érdekes, hogy a jóviszony teljesen ezalatt sem szakadt meg IV. Béla és Dániel között. 1245. telén Dániel ugyanis Batuhoz ment az úgynevezett

Kipcsakba s mikor visszajött, beszámolt mindenről a magyar királynak.) De azért Jaroszlávnál 1249-ben megvívta a döntő csatát. Rosztiszlávot Galiciába nagy magyar sereg kísérte el. Ott volt Füle bán, aki már harcolt itt vagy harminc évvel ezelőtt, ott voltak Boleszló lengyelei is; végül az ukrán bojárok s a nép közül is igen sokan csatlakoztak Rosztiszlávhoz. Jaroszlávot kemény ostrom alá fogták. Amde Dániel közeledett a fölmentő sereggel. Kíséretében voltak a mazóviai lengyelek, a litvánok és kúnok, végül fivére, Vaszilkó is. Augusztus 17.-én keltek át a Szan-fo-

lyón és csatarendben közeledtek Rosztiszlávék elé. Ez, otthagya a várost, eléjük ment lengyel, magyar és ukrán csapataival. A két sereg csakhamar összezsúfolódott. Dániel a magyarokkal ütközött meg. A magyar seregben különösen Kemény fia, Lőrinc tüntette ki magát, aki egy ellenes ukrán bojár szúrt le lováról. A bojár sebesülten fogságba került és Rosztiszláv azonnal lefejeztette. Füle hátrább álló csapatára is Dániel vetette magát. Ott harcolt mellette Leo fia is, aki később oly jelentős szerepet játszott s Lemberg városának megalapítója lett. A magyarok kezdetben sikert arattak, de csakhamar megfordult a kocka. Dániel serege újult erővel támadott s a második rohamnak elmenteni nem lehetett. Füle mellett porba hanyatlott a zászló s Rosztiszláv alatt megölték a lovat. Lőrinc derekasan viselkedett; nem törődve a maga életével, följánlotta lovát a hercegnek. Emellett maga is megmenekült. A magyar, ukrán, lengyel sereget egészen a városig üldözték Dániel és Vaszilko vitézei és igen sokat levágtak vagy fogságba ejtettek közülük. — Az utóbbi módon járt a szerencsétlen Füle bán is, akit Dániel elé vezettek, mire ez válogatott kínzások közt ölette meg. Bosszúból még jó csomó magyar, ukrán foglyot küldtek a másvilágra. Rosztiszláv, mint említettük, szerencsésebb volt és megmenekült, de be kellett látnia, hogy a halicsi uralomról örökre le kell mondania. A halicsi hercegi címet azért továbbra is megtartotta.

A vitéz Lőrincről, aki később IV. Bélának országbírája és mosonyi ispán lett, a következő so-

rokat olvashatjuk egy 1264.-iki oklevélben: „Midőn még házunk ifjainak (apródjainak) társaságában szerzett dicső nevet, más mánásainkkal együtt kedves vönknek Rosztiszláv halicsi hercegnek segítségére küldtük.” Ott Jaroszláv váránál, „midőn inkább akart halála után élni hirtében, mint hátat fordítani az ellenségnek”, halálosan megsebesült. Alig hegedt be sebe, a Dániel orosz király elleni csatában egy orosz bojár lándzsájával levetett lováról, kit azután a herceg lefejeztetett. Ugyanezen csatában, midőn a herceg alól lelőtték a lovat, „szokott hű buzgóságában” felajánlotta neki a maga lovát.” (Marczali, i. m. 643. o.)

A jaroszlávi ütközet nagy kihatással volt a Halics és Magyarország közti viszony jövő alakulására nézve. Dániel nyugton bírhatta Halicsot és Ladomért, de azért elment Kipcsakba, a tatár khánhoz, hogy hódolatát bemutassa; tán arra is gondolt, hogy mongol segítségre is támaszkodhatik az esetleg később megint elleneforduló magyarokkal, lengyelekkel és csernigoviakkal szemben. Béla királyunk is belátta, hogy legokosabb lesz, ha Dániellel kibékül, sőt a lehető legszorosabb összeköttetésbe lép vele s ezért följánlotta lányának, Konstanciának kezét Dániel fia, Leo számára. Dániel eleinte bizalmatlan volt, de később készséggel belement a tervbe. A volhíniai krónika szerint is Béla volt az, aki a kibékülést és a szövetekezést siettetette. A fejedelem és az uralkodó között Cirill metropolita volt a közvetítő. Különben Béla követet küldött előbb Dánielhez s ezzel üzentette, hogy

fogadja lányát nőül fia, Leo, számára. Vaszilkó is rábeszélte a fejedelmet, aki végre is útnak indult fiával és Cirill metropolitával Magyarországra. Zólyomban jöttek össze az 1250-ik esztendőben, ahol megtartották a fényes esküvőt. Ez alkalommal Dániel szabadon bocsájtotta a jaroszlávi csatában foglyul ejtett magyar főurakat és vitézeket.

Béla királyunk tehát két lányának is ukrán herceget válasz-

tott hitestársul. Családi politikájában az is fontos szerepet játszott, hogy Dánielben erős szövetségest nyert a tatárok ellen s azonkívül hátban fedezve volt az osztrák örökösödési háború alkalmával. — Rosztiszlávot, aki 1241-ben a tatár betörés következtében minden birtokát elveszítette Sziléziában, először Tótország bánjává, majd 1254—55-ben Macsó urává nevezte ki.

Dr. RUDNICKYJ ISTVÁN.

FORDITOTTA

PODHRADSKY GYÖRGY.

Ukránia politikai geographiája.

II.

A geographiai helyzet a legrégebb időktől kezdve kétségkívül a legfontosabb természeti tényezője volt Ukránia politikai életének.¹⁾ Földrajzi fekvése rekesztette ki Ukrániát Európa legszélső délkeletére, Középázsia pusztáinak és steppéinek közvetlen szomszédságába és közvetve (Kaukázus, Fekete-tenger) Előázsiaiába. A Közép-tenger vidékével való összeköttetése, a Fekete-tengeren keresztül, könnyű, de csak közvetett. Ezenkívül Ukránia délnyugaton közvetlenül érintkezik a Balkán-államokkal (Románián keresztül). Nyugaton Középeurópa határolja Ukrániát (Magyar- és Lengyelország), északra Fehér- és Nagy-orszország, keleten a nagyorosz doni kozákok telepes földje s a Kaspi-tenger körül elterülő végtelen puszták. A Kaspi-tenger nyugati partját ezidőszerint csak egy keskeny sávja éri el az ukrán telepítvényeknek. Ukránia déli határát a Fekete-tenger és a gyér népességű Kaukázus hegyvidéke képezi.

E földrajzi fekvés politikai-geographiai hatásai az ukrán országalakulatok történelmében pregnánsan érvényre jutottak. Ezek között kétségtelenül a középázsiai szomszédság befolyása volt a legerősebb. Az ukrán történelmi élet bölcsőkorától kezdve lídércként nehezedik ez az ukrán népre; vámpírként issza évszázadok óta Ázsia világa a nemzet véréit. A „tatárjárás” nem a XIII. században vette kezdetét, ahogy sokan vélnék; ennek kezdete a még ködös ősidőkre nyúlik vissza. Több,

¹⁾ Lásd Rudnykyj: *Ukraina, Land und Volk*. Wien 1916. 13 o. s köv. 234 o. sk.

mint két évtizeden keresztül a kimmeriek, szkythák, alánok, húnok, avarok, kazarak, magyarok, besenyők, torkok, berendiek, kúnok, tatárok, kalmükök taposták le az ukrán steppéket egymásután és kimondhatatlan nyomorúságot zúdítottak Ukrániára.¹⁾

A nomádnépek politikai-geographiai jellegzetességei ukrán földön a maguk tipikus kifejlődésében lépnek föl. E lovas nemzetek mozgékonyága mindenekelőtt azokban a rendszeres, rabló betörésekben nyilvánult meg, amiket a szomszédos, földművelő népek birtokaira intéztek s ezeknek Ukrania volt a legjobban kitéve. Már a régi kievi állam idejéből származó történelmi forrásokban is a szörnyű besenyő-, kún- és tatáridők szomorú leírásaira bukkanunk. És amint Ukrania litván és lengyel uralom alá került, a nomádok betörései oly közönségesekké váltak, hogy a kútfők azokat, mint valami rendes, magától értetődő eseteket jegyezték föl csupán. Az a néhány tatárbetörés évente, az a pár száz feldúlt falu, a rabszolgaságba hurcolt emberek ezrei, a kardélre hánytak számtalan sokasága Ukrániában a tatárinség idején (XIII—XVIII. század), de főleg a XVI. és XVII. században évről-évre megisméltendő s megszokott jelenség volt. A tatárbetörések legfőbb akkor váltak szokatlanul terhessé, amikor az elpusztított községek száma ezrekre, a szolgaságba hurcoltaké meg tízezrekre emelkedett.

Az ukránok közt is kevesen vannak olyanok, akik kellőképp fel tudnák fogni, mily mérhetetlen kárt szenvedett Ukrania évszázadokon keresztül a nomád betörések következtében. A német történetírók már rég megállapították az avarok és a magyarok hadjárataiból a német államra s a középkor német kultúrájára háramló károk nagyságát. A harmincéves háború terhére kulturális és politikai tekintetben óriási visszafejlődést írtak. S mindamellert mik ezek a háborúk, mik ezek az ellenséges becsapások, amelyek Németországot középponti fekvése miatt érték, ahhoz a rettenetes háborús pusztuláshoz, amely Ukrániára szakadt határszéli helyzete miatt! A tatárveszedelem Ukrania politikai és kulturális fejlődését évszázadokon keresztül megakadályozta s bár a betörések a XVIII. század második felében megszűntek s azóta meg nem ismétlődtek, hatásuk s következményeik a mai napig is láthatók. A félezeréves tatáruralom folytán beállott politikai legyöngülést az ukrán nép a mai napig sem tudta kiheverni.

A nomád népek államalakulatait a politikai gondolkozás tekintetében mindig a nagy területekre való törekvés jellemzi. A kazár birodalom Ukrania erdőzónájában is nagy hódításokat tett. A besenyőket és kúnokat uraló terület egész Dél-Ukrániát magában foglalta, az azt környező steppékkel egyetemben (kb. 500,000 km²-nyi terület). A XIII. század közepe felé Ukrania (Oroszország is) a mongol világbirodalom kis tartománya lesz. Ekkor borította el a tatárjárás Lengyel- és Magyarországot is, ám ez a két állam földrajzi helyzetéből kifolyólag megőrizhette függetlenségét. A moszkovita birodalom (Nagyoroszország) közel egy negyed évezreden keresztül nyögte a tatárok uralmát és ha-

¹⁾ *Hrusevszkyj, Geschichte der Ukraine.* I. Bd. 79 o. és köv. 123 o. és k. II. Bd. 505 o. sk. III. Bd. 205 o. sk. IV. 292 o. sk. és így tovább.

lárvidékein azután is túrnie kellett a tatárok rabló betöréseit. Amde Moszkva állama távol esett a tatárok főfészktől, a Kaspi- s a Fekete-tengerek közé eső steppék birodalmától. Ezért állhatott fönn állam-szervezete a tatárok uralma alatt továbbra is, sőt a tatár kormányrendszer átvételével meg is erősödött. Ezzel szemben az ó-ukrán birodalomnak fővárosával, a steppékhez közeleső Kyjivvel együtt, buknia kellett, az új centrumot pedig, a nyugati erdővidéken fekvő Halicsot, a tatárjárás annyira meggyöngítette, hogy alig egy századon át tudott még a lengyel és litván hódító törekvéseknek ellenállni.

A régi kievi állam bukásának első oka kétségkívül Ukrániának Európa és Ázsia steppéinek küszöbén való határmenti fekvése volt. A nomádnépek szomszédsága okozta, hogy — hosszabb béke-periódus hijával — belsőleg meg nem erősödhetett. Azok a nagyszerű határ-erődítés-vonalak, melyekhez hasonlókat csak a római limesekben találunk, keveset használtak. Szerencse volt még a szerencsétlenségben, hogy a kóbor népek ereje a maga kifejlődésében a kievi birodalom ellenállásának következtében rövid idő múlva mindig megbénult. S amíg a meggyengült hordát a keletről jövő, újabb, erős csapatok kiszorították, az ukrán állam is lélegzethez jutott s időt nyert ahhoz, hogy az új támadásokkal szemben fölverteze magát. A kievi birodalom fegyveres ereje az egyes nomádnépek erejét jóval túlhaladta és számtalan vereséget zúdított reájuk. Am a mongolok hatalmát már nem tudta túlszárnyalni s az országnak, Kyjivnek buknia kellett, mivel kezdettől fogva híján volt a békés fejlődés lehetőségének.

A steppék nomádjainak közvetlen szomszédsága nemcsak azért volt káros Ukrániára, mert a szakadatlan rablóbetöréseknek vált a kútforrásává, hanem azért is, mivel megbénította a legfontosabb közlekedési utak használatát, amelyek Ukrániát a művelt nyugattal hozták volna szorosabb összeköttetésbe. A besenyők, palócok (kúnok), tatárok a Fekete-tenger partvidékét a Dnyeper, Boch, Dnyeszer és a Duna torkolatával egyetemben a kezükben tartották és megakadályozták Ukrania és a bizánci birodalom országai, valamint a Közép-tenger vidéke közti szabad közlekedést. E forgalom jelentőségének nagysága az alábbiakból tűnik majd ki.

Az ó-ukrán birodalom bukása után a végtelen puszták hazájának, Ázsiának befolyása csak erősödött. A lengyel-litván birodalom, amelynek az akkori Ukrania uralma alá került, sokkal rosszabbul védelmezte ezt a földet, minthogy azt egykoron Kyjiv tette.¹⁾ A XV. században, midőn a törökök Konstantinápolynak és a Fekete-tengernek jutottak birtokába és a Krimben független, Törökországgal csak laza hűbérviszonyban álló tatárkanátus alakult s az izlamita-világ a déloroszországi steppéken ugyancsak megvetette a lábát, az ukrán vidékek csodálatos politikai-geographiai helyzetbe kerültek. A tatárok Dél- és Kelet-Ukrániát teljesen határpusztasággá változtatták; e vadonon száguldottak keresztül, amikor kedvük szottyant, a tatár kalózok és rab-szolgavadászoknak a Fekete-tenger északi partvidékén tanyázó rab-szolgakereskedők költségén fölszerelt s katonailag szervezett csapatai.

¹⁾ Hruszevszkyj, Geschichte der Ukraine. VII. köt. 12 o. s köv.

FÖLDRAJZ

Ha a „Csambul” visszatért Ukrániából, megvásárolták tőle a zsákmányt s a rabokat az izlamita kelet kereskedelmi piacaira továbbították a szélrózsa minden irányában további eladás céljából.

Itt tehát olyan politikai-földrajzi viszonyokra bukkanunk, mint amilyenek évtizedeken át Afrika keleti partjait jellemezték, amíg azoknak az európai nagyhatalmak erőyes közbelépése véget nem vetett. Ha mi Kaffa, Koslov, Akkerman nagykereskedőinek helyére a zanzibáriakat vagy a khartumiakat, a tatár murzák helyébe az arab rabszolgakereskedőket, a tatár csambulok helyébe a felfegyverzett vangvana vagy vanjamvezi karavánokat képzeljük, teljesen azonos képet nyerünk: a rabszolgakereskedők zónája mögött a tengerparton széles s néptelen területet találunk s e mögött falvakban letelepedett földműveseket, akik folytonos háborús nyomorúságban s a kemény rabigától való rettegésben élnek. Csak abban van valami különbség Belső-Afrika s Ukrania között, hogy a Fekete-tengeren, a törökök akkori Középtengerén, nem jelentek meg az európai nagyhatalmak hadihajói, hogy a fellendült rabszolgakereskedést megrendszabályozzák. Ép ezért a fekete-tengeri rabszolgavadászatot és üzérkedést hasonlíthatatlanul nagyobb mértékben üzték, mintahogy ez az Indiai-óceán partjain történt.

A tatár szomszédság Ukrania egy nagy részének alaposan leegyszerűsítette politikai-geographiai viszonyait, a sújtott vidék tudniillik úgyszólván teljesen lakatlan pusztasággá változott. Ez a növény- és állatvilágában gazdag határszéli vadon, amely a török-tatár területeket a lengyel-litván és moszkovita vidékektől is elválasztotta, lett az ukrán közakság bölcsőjévé.

PAP DOMOKOS.

Podóliai képek.

A történelmi Podóliának nagyobbik része Lengyelország második felosztásakor (1793) orosz fenhatóság alá került. A Galiciához csatolt rész 18,000 km² terjedelmű: mintegy negyed része egész Galicia területének. Ennek határai északon a Bug- és Styr-folyók lapályos vidéke Lemberg és Bródy vonalában; nyugaton a Wereszyce-folyó vidéke; délen a Dnyeszter völgye; keleten az ország határa.

A podóliai fensíknak valami különösebb természeti sajátosságai nincsenek. Minket magyarokat a multban legfőljebb gazdasági nézőpontból érdekelhetett, amennyiben termékeny földjének gabonatermése Ausztria szükségletének egy kisebb részét fedezte és így hatással volt a mi kivitelnkre.

Nagy jelentőségre emelkedett ez a föld a világháború során — történelmi nézőpontból. A Kijev irányából roppant túlerővel előretörő oroszokat ezen a földön igyekeztünk föltartóztatni és meggátolni abban, hogy a Közép-Galiciából fölvonuló főerőnk jobb szárnyát átkarolják. A Koropiec folyócska mellett fekvő Podhajce, Monasterciska, odább nyugatra Brzezany, Przemyslany, majd egy második elhelyezkedésben a keleti halicsi hidő Meduchánál és Bolszowcénél, folytatólagosan nyu-

gatra a Rohatyn—Bóbrka-vonal örökre emlékezetes színhelyei az 1914. évi augusztus utolsó napjaiban lezajlott harcoknak. A túlerő ellen intézett szilaj és veszteségteljes támadások szeptember első napjaiban a Gnila Lipa mögé való visszavonulással, majd Lemberg földadásával végződtek.

Egy év mulva újból a harcok vihara tombol ezen a vidéken. Győzelmes offenzíváknak igen fontos mozzanatai voltak a halicsi hídfő ki-erőszakolása, a Zlota Lipán való áttörés, a Strypa-front harcai Tarnopol körül, Siemikowcénél, Burkanównál, Buczacznál.

Mindezekben a harcokban magyar csapatok vívták az orosz-lán-részt. E sorok írásakor is (1916 április) a Strypa-fronton: a Deutsche Súdarmee és Pflanzter-Baltin hadseregének kötelékében sok tizezernyi magyar áll őrt rendületlenül a pergőtűzzel és minden hatalmassággal próbálkozó orosz ellen.

Podóliára elsősorban azzal a kegyeletes érzéssel tekintünk, amely annyi hős vérünknek temető földjét megilleti. De érdeklődéssel vizsgáljuk ezt a földet abból a nézőpontból is, hogy milyen életföltételeket nyújt több mint háromnegyed év óta itt tusázó véreinknek? — Nyújt-e födelet az idő mostohaságai ellen; fát az építkezésekhez és tábornütüzekhez; egészséges ivóvizet tikkasztó csaták után; száraz földet a lövészárkok számára; jó utakat ágyúk és szekerek mozgására? — Könnytett-e az utánpótláson terményeivel és állatállományával; hazájuktól elszakadt magyarok találtak-e itt eltanulni valót; milyen következményekre jutottak az itteni és az otthoni viszonyok összehasonlítása révén?

Szóval, mint hadi színteret vizsgáljuk ezt a földet és főként azokat a színeket és vonásokat ragadjuk meg, amelyeket a magyar katonalelke fölfogott s mint hősi harcainak keretét hazavisz innét és hagyományába fog szóni.

Podólia első tekintetre az erdélyi Mezőséget juttatja eszünkbe. Tüzetesebb megismerkedés után azonban több különbséget állapítunk meg. A hegyek általán alacsonyabbak (legmagasabb: 477 m a Kamula Przemyslany mellett) és sokkal több az erdő, mint a Mezőség legtöbb vidékén. Nem nagy erdőségek, inkább nagyobb parkokra emlékeztető foltok. Kivétel a Zlota Lipa völgyét hosszában szegélyező nagy tölgy-és bükkerdőség. 1915. július és augusztus hónapjait itt „nyaralták” át a Deutsche Súdarmee csapatai és úgy emlegetik ezt az időt, mint a háború legkellemesebb szakaszát.

De nemcsak a fa: a víz is jóval bővebb Podóliában, mint a Mezőségen. A térképen is föltűnik, hogy mennyi folyócska fürészeli át ezt a fensíkot. A Swirz, Gnila Lipa, Narajówka, Bybelka, Zlota Lipa, Koropiec, Strypa és a még orosz kézen levő Sereth, Niczlawa, Sbrucz szinte párhuzamosan sietnek a Dnyeszterbe. Jellemző vonásuk, hogy kötelen medrük nagyon keskeny és „alattomosan” mély. A folyócskák 400—500 m. széles völgyben kanyarognak tova.¹⁾ Ezeket a völgyeket legtöbbször

¹⁾ Érdekes, hogy a Zlota-Lipa bámulatosan kanyargós medre hogyan jászott bele a magyar becsületbe. Az áttörés alkalmával (1915. augusztus 27.) sok magyar katona hátulról sebesült meg. Hogyan eshetett ez a csorba a magyar tisztességen? A vizsgálat megállapította, hogy amikor katonáink az állásokból

nádas mocsarak, olykor sásas rétek borítják. A legtöbb falunál még ma is épen állanak a töltések, amelyek a folyókat lépten-nyomon tavakká duzzasztották (mint hajdan a Mezőségeen.)¹⁾ Magukat a duzzasztott tavakat ma már inkább a városok mellett látni (Podhajce, Brzezany, Taurów), ahol a haltenyésztés — a zsidóság közt — jól kifizeti magát.

Podólia híres, jó forrásoknak is bővében van. A hegyek tövében olykor deréknyi vastagon ömlik ki a tiszta víz a mészből. Nagy szerencse volt hátmögött hagyni a Dnyeszter völgyét, ahol az ivóvíz is mocsaras talajból származik.

A gipszen nyugvó fensík módot nyújt a száraz és egészséges földalatti berendezésekre s csak a folyók és mocsarak közvetlen közelében kellett katonáinknak a fölfakadó vízzel megküzdniök. A front mögött házi kezelésben működő cementgyár ezt a küzdelmet lényegesen megkönnyítette. Az 1916.-i Strypa-front tökéletes honvéd fedezékeiről külön fejezet fog megemlékezni a hadtörténelemben, amint-hogy azoknak a szomszédságban levő németek is csodájára jártak.

A puha talajon épített utak az orosz hódoltság idején nagyon megromlottak. Ezeket a romlásokat munkásosztagaink az útmenti hegyekből fejtett mészkövel igyekeztek kijavítani. Az ősz és telet ki is bírták az utak, de a tavaszi olvadás idején helyenként — székely katonák kifejezése szerint — csúnyán „fölfujták magukat” és „megdúvadtak”. Az ilyen fölfújt és megdúvadtt út sárfolyó képét mutatja, amelynek felszínén úgy lebeg és himbálózik a kavics, mint a víz tükrén a falevél. Micsoda nehézségekkel jár az ilyen úton az óriási forgalmat lebonyolítani! (Egy lengyel mérnök szerint, aki a helyi viszonyokat ismeri, a podhajeci állomásról a Strypához vezető 15—20 kmnyi főúton békében évenként 8—10,000 szekér halad át, míg most ugyanezen útra naponként 3500 szekérnyi forgalom nehezedik rá.)

Az éghajlati viszonyok nagyjában olyanok, mint hazánkban. Legfőljebb az tünt fel katonáinknak, hogy nagyon sűrűn és váratlanul látogatnak el ide a nyugati szelek, amelyek a fagyot és havat egy-kettőre felolvasztják, úgy, hogy télen hetenkint kétszer-háromszor is megváltozik a vidék képe.

Míndezeket összefoglalva, megállapíthatjuk, hogy Podólia — a Strypa-front — jó, erdei levegőjével, tiszta és bő forrásaival, száraz talajával, mérsékelt éghajlatával nagyon megkönnyítette csapatainknak az akklimatizálódását és kedvezően befolyásolta az egészségi viszonyokat.

Milyenek az emberek?

Meg kell állapítanunk, hogy katonáink ennek a földnek keresztény-hitű lakossága iránt gyanakvással és ennek folyományaképpen sze-

lerohantak a folyóhoz, meg kellett keresniök az előre elhelyezett hidakat és a folvó mentén szaladtukban, a kanyarulatok fordulása szerint, kénytelenek voltak olykor hátukat mutatni az ellenségnek: hát ilyenkor estek azok a megcsufulódások.

¹⁾ II. Rákóczy György szerencsétlen lengyel hadjáratának utolsó tragikus fölvonása, a tatárabságba való jutás, itt játszódott le a Strypa valamelyik átjárójánál. Kemény János jelenti tatárabságból 1658. július 27-re vonatkozóan: „vala pedig előttünk egy sáros passus, kin nagy hosszú *tó-gát* és hid, azon túl vala egy kastély . . .”

retetlenül viselkednek. Az ellenérzést részben a hadjárat során szerzett tapasztalatok, részben ellenséges indulatú információk ébresztették föl bennük. Hiszen igaza is van a népléleknek, mikor megvetéssel fordul el az árulóktól, de sajnálatosan téved, mikor az árulás vádját általánosítja. Ennek a földnek más a történelmi rendeltetése, mint a moszkofilizmus. A lakosság öntudatos része a történelemben gyökerező és sok megpróbáltatást kiállt politikai hitvallástól lelkesítve küzd a moszkovitizmus ellen. Ezek — az ukránok — az eljövendő nagy Ukrajna Piemontját látják Galiciában. Milyen kár a mi nagy küzdelmünkre nézve, hogy eszméik még nem hatották át a nép összes rétegeit és milyen szerencsétlenség a nép összességére nézve, hogy az árulások látára elkeseredett harcos tömegek alig tudtak valamit az ukrán törekvésekről! Két malomkö közé kerülve bizony a mostani háború során is bőven megszenvedett ez a nép a szebb jövővéért.

De a mostani idő nem alkalmas ezeknek a kérdéseknek bővebb fejtegetésére. Tekintsünk szét Podóliában néprajzi és gazdasági nézőpontokból.

Podólia a galíciai ukránok bölcsője. Itt a lakosság 80—85%-a ukrán, míg a többi egyenlően oszlik meg a lengyelek és zsidók között. Az ukránok a most képződő csekély intelligencia kivételével falun élők földművesek, míg a városi lakosság túlnyomóan a lengyel hivatalnokokból és a zsidóságból telik ki.

Vannak vegyes lakosságú falvak, amelyekben az ukránok és betelepült lengyelek nemrégiben még összeházasodtak és az ünnepeket kölcsönösen megtartották. Az utóbbi évtizedekben a politikai agitáció a nép között is ellentéteket támasztott; ma már mind nemzetiségi, mind felekezeti tekintetben élesen megkülönböztetik egymást. (Az ukránok kevés kivétellel görög-katolikusok, a lengyelek római katolikusok.) Abban azonban mind az ukrán, mind a lengyel parasztok megegyeznek, hogy gyűlölik a zsidókat. A nép antiszemitizmusa már békében is főfogantyúja volt az orosz aknamunkának.

A podóliai falu rendszerint a folyók mellett, az erózió alkotta szelid lejtőkön és lankás katlanokban fekszik. A fensíkon vezető útról ritkán látni ezeket a falvakat, csak a völgyek szélén tűnnek föl festői, nyájas elhelyezkedésükkel.

Az első benyomás, amit a podóliai faluban szerez az idegen: az építkezésben mutatkozó rendszertelenség és össze-visszaság. Ezt a rendszertelenséget csak fokozzák az újmódi, bádoggal, cseréppel és palával fődött városias külsejű parasztházak, amelynek keletkezését alább fogjuk megvilágítani.

De a régi formájú, tipikus építkezést is a rendszertelenség jellemzi. Egy vezető-gondolatot — rendszert a rendszertelenségben — mégis meg lehet állapítani: az *elzárkózásra* való törekvést.

1. Vannak esetek, mikor a gazdasági épületek a házat három oldalról kerítik be, úgy, hogy az udvar közepén fekszik és szabadon tekint ki az utcára.

2. A házat az utca felől az istálló zárja el; a bejárat az istállón várkapuszerűen vezet át.

3. Az udvart köralakban kerítik be az épületek; a ház hol utcáson, hol hátul, hol oldalt fekszik.

Úgy, hogy néhol a ház van a középpontban, néhol az udvar: de az elzárkózás keresése mindenütt megállapítható. Az utca mellékesnek látszik, az utcasor egyenetlen és kialakulatlan. Már most annak a kutatása és fejtegetése, hogy az építkezésnek ez a föltünő vonása a szláv jellemben levő elzárkózottságnak, bizalmatlanságnak és befelé való élésnek-e, vagy gazdasági okoknak a következménye, nem tartozik feladatunk körébe.

A házak, még a kisebbek is, kétszobások; a szobákat pitvar választja el egymástól. Egyik szoba, igen sokszor kiépítetlen és gyűjtőhelye a lim-lomnak. Pincét ritkán látni, aminthogy a deszkapadozat is kivételes dolog. Az ablakok igen sokszor nem nyithatók; a fal mentén hosszú, keskeny padok, vasas ládák; sok szentkép, színes papiros-díszek; a Kárpátokban megszokott nagy búbos kemencék helyett, amelyek fekvőhelyül is szolgálnak, takarosán rakott tüzelők: külön kis meleg szöglet a szoba pitvar mögötti sarkában.

Az épületek gyöngé alkotásúak. Még a jobbkülsejűek is favázon agyagból vannak összeverve. A lakosság a téli hideg ellen úgy védekezik, hogy ősszel a falakat karófoglalatban vastag szalma- vagy falevelréteggel rakja körül.

A szalmás, mohlepte viskók közül kirívó, úriás külsejű házak keletkezésére künt a határon, a birtok elosztódásban kapjuk meg a magyarázatot.

Egy 1902-ben készült összeírás a következő képet nyújtja a galíciai birtok-elosztódásról. Az egész földbirtoknak egyharmada nagybirtok. (Többnyire lengyel tulajdonos és zsidó bérlő kezén.) A parasztság kezén levő földbirtoknak fele $\frac{1}{4}$ —2 és 2—5 holdas gazdaságok között oszlik meg. Egy negyed rész jut az 5—10 holdas gazdaságokra. — Vagyis a parasztbirtoknak háromnegyed része $\frac{1}{4}$ —10 holdas gazdaságoknak szolgál egészégtelen, gyöngé alapjául. Az egy-két méter széles földpántlikák gyakori voltán még székelyeink is csóválják fejüket, pedig náluk is idők folyamán ugyancsak széthasogatódott az ősi örökség.

Az osztozó földműves parasztság túlszaporodásának következménye a roppant nagy és egyre növekvő kivándorlás. A galíciai parasztság részben Amerikába vándorol ki, részben Németországba: szezonzáró munkára. És ezzel kerülő úton eljutottunk az úriás külsejű, bádoggatejű és belül is csinosabb berendezésű (divány, nádszékek, szőnyeg, mosdó) parasztházak keletkezésének magyarázatához. Azokat hazatért kivándorlók építették, vagy ők adják a példát az építésre. Az ilyen házakban nemcsak jobb szállást kap a katona, de német, esetleg angol nyelvtudásának is hasznát veheti.

A podóliai paraszt kicsiny földjét sem műveli okszerűen. Dunántúli honvédeink azt mondják, hogy ők itt a gazdálkodás körül olyan dolgokat látnak, amelyeket nagyapjuk beszél csodaképen — a maga gyermekkorából.

Egy pár ellesett kritizáló megjegyzés magyar katonák ajkáról:

„Ezeknek a szántó-vető eszközeik elég újmódiak, de az a baj, hogy minden „lityeg-lotyog a csapjában”. Nem rendes, csinos gazdák,

nem szorgalmas „hangya-nép”. Csak félannyiszor szántják meg a földet vetés alá, mint például Vas megyében és az is inkább „kőrmölés”, mint szántás. A búzájuk és rozsuk gazos, rövidszárú, bár a feje jöeresztős. Úgy csépelnek, mint az ántivilágban: egy sütetre valót hadaróval vagy mosósulyokkal. Takarmányt keveset csinálnak, inkább kukoricakoróval, mosogató lével tartják a szarvasmarhát. Ökröt alig látni, a tehenet nem fogják be — nem is nehéz munkára való az ilyen torha tarka fajta. Apró, kis lovakkal gazdálkodnak, amiket csontig lerongyolnak. Disznó kevés van, aminek tán az az oka, hogy a városi nép inkább zsidó és nem veszi meg a disznót; hanem sok a ruca és a lúd, ami megint a zsidók tekintetiért lehet. Azt azonban el kell ismerni, hogy a gyümölcsökhöz értenek, a fákat jól gondozzák. Egy dologban meg éppen példát lehetne venni tőlük: t. i. a méhészetben. A házak környéke meg van rakva méhkasokkal, csak az a kár, hogy a muszka-medve sokat fölvert belőlük. No, a magyar sem veti meg az édességet; mult ősszel a kiürített Siemikowcénél cseber számra állott a méz a lövészárkokban.”

Igy a világjáró, de a hazaira büszke magyarok.

A gazdasági elmaradottságban bizonyára része van annak is, hogy az áldott podóliai föld az igénytelen lakosság számára a szükséges búzát, rozsot, kukoricát, tatárkát, krumplit fáradságos munka nélkül is megtermi; sőt jobb években tekintélyes kivitelre is jut ezekből. 1914-ben nagyon jó termés volt s mivel a kivített a háború megakadályozta, különösen gabonaneműekben nagy volt a bőség és olcsóság a galíciai orosz hódoltságban. Sajnos, a mi utánpótlásunkon keveset segít ez a vidék, mert a visszavonuló oroszok elégették a learatott gabonát és száraz takarmányt. Krumpli azonban bőven van, még pedig pincék hiányában künn a határon fölhintott vermekben. A krumpli ezen hozzáférhetőségének különösen oláhjaink örülnek, akik a lövészárkokba behúzódva, heves ágyútűzben is vígan sütögetik a könnyen szerzett zsákmanyt.

Az ukrán faluban népviseleti és egyéb néprajzi érdekességet csak helyenként látni. Milyen színes és eredeti Podóliához képest Bukovina, a szintén ukrán eredetű huculok hazája!

A kivándorlásnak bizonyára nagy része van abban, hogy a népies művészet színei mindinkább elhalványodnak a nemzetközi szürkeségben. És amint mondtuk, Podóliában az utóbbi években mind nagyobb arányokat öltött a kivándorlás. Ez nem is csoda, hiszen a népfölösleget fölszívó városokat és azokban az ipart és kereskedelmet a szintén nagyon szapora zsidóság tartja kezében. Podóliában lépten-nyomon rábukkan az ember 2—3000 lakosú apró városkákra, amelyek már létezésükkel meglepetésül szolgálnak az idegennek. A zsidó városkák sajátos életét: a Ringet (Rynek) a magastornyú városházával, a nagyon piszkos oldal-utcákat és a bennük folyó könyörtelen életharcot eleget festgették haditudósítóink.

Ezekben a városkákban egyre sűrűbben jelennek meg a kupolás görög templomok is, jeléül annak, hogy a környező parasztság számot tart a városi életre és mind a hivatalokban, — a lengyelekkel szemben — mind gazdasági téren — a zsidósággal szemben — helyet kíván magának. A cél eléréséig azonban még igen nagy kulturális folyamaton kell

átesnie a népnek, hiszen Galicia lakosságának majd háromnegyed része analfabéta. Az előtetőrést látni: az ukránok a legnagyobb áldozatok árán középiskolákat létesítenek és lázasan igyekeznek vezető-osztályt teremteni maguknak.

Általában ez a föld a nagy ellentétek földje, amelyek közt magyar ember számára nehéz az eligazodás. Ha a lengyelek tiszteletére a lengyel himnuszt énekeljük, nem esik jól az ukránoknak; ha demokrata ukrán barátainkat dicsérgetjük, kicsinylően mosolyognak a történelmükre büszke lengyelek; a zsidók pedig keservesen panaszozzák el nekünk és szomorú példákkal bizonyítgatják, hogy a háború folyamán a parasztoktól többet szenvedtek, mint az orosz katonaságtól.

A háborús pusztítások ujjaépítésével sikerülni fog-e a szociális és politikai problémákat is megoldani? Eléri-e Ukrania „Piemontja” azt a világtörténeti hivatást, amelyet a lakosság jobbjai — az ukrán légio tagjai és polgári támogatói — remélnek?

Ezekre a kérdésekre elsősorban a háború általános kimenetele fogja megadni a feleletet. Nekünk mindenesetre az az érdekünk és óhaj-tásunk, hogy ezen a földön, annyi drága testvérünk temető-földjén, olyan egészséges politikai alakulás jöjjön létre, amelytől a jövőben a keleti barbárság ellen a mostaninál nagyobbokú és egységesebb támogatást remélhetünk.

A „Földrajzi Közlemények” VI. füzetéből.

NEUFELD BÉLA.

Ukránia gazdasági és nemzetiségi vonatkozásaiban.

A háború problémákat vetett fel, amelyek eddig az érdektelenség kódében szunnyadtak, problémákat értelt meg, melyek a stagnáció reménytelen állapotában tengődtek. Az elsők kategóriájába tartozik: Ukrania. Valóban keveset tudunk róla! Tanulókorunkból Mazepa neve dereng fel elménkben, ha Ukrániáról hallunk. Békében a népek Hamupipőkéje volt, elhanyagolt, mellőzött árva, kinek sorsával mit sem törődtek. Nem írtak róla könyveket, nem rendeztek lázas lapvitákat; érezték ugyan, hogy a nagy Oroszország *Prügelknabe*-ja, de sorsát a leghalványabb részvét se enyhítette. Nagyon kevesen voltak s a valóság lenyűgöző ereje passzív merengéssé senyvesztette akarásuk. Hitték-e valaha, hogy eljön a mámoros lehetőségek ideje és szabad lesz bízón eszmélni a hallgatag Ukrániára? Az idő eljött. A háborús irodalom félreismerhetetlen figyelme szegződik rája. Most törődnek vele. Átlátják, hogy van. És minő zsvajgó a vetélkedés ép a megkövesedett sovén körökben! Hogy ki hevül, ki lángol jobban a szabad Ukrania gondolatáért! A német szellem vezet itt is. Alig van tudományos vagy szépirodalmi lapjuk, mely ne írt volna róla. Még könyveket is írnak róla és a szegény Ukrania még azt hiheti, hogy ő *cél*. A német publicisztika mintha vezekelné . . . Mintha védekezne a szemrehányás ellen, hogy míg a békében csökönyös előszeretettel merült el exotikus népek életében, a közelit elhanyagolta. Ma viharos az érdeklődés Ukrania iránt. Szinte felesleges mondanom, hogy e téren is Paul Rohrbach, a háborús irodalom nagytermelője a legfáradhatatlanabb szóvivő. *Bismarck und wir* c. könyvében a jövő békéjének

legelső és leglényegesebb feltételül Ukrániának Oroszországtól való elszakítását jelöli meg. A rohrbachi revizionizmus ítélete: „*dass Russland eben aufhören muss, Russland zu sein, praktisch gesprochen also, dass es in seine natürlichen, durch Eroberung aneinander gebundenen Bestandteile zerlegt werden muss*”. Ezt az álláspontot propagálja lapjában, a *Das grössere Deutschland*-ban szinte hétről-hétre, vehemens agilitással állítva elének a központi hatalmak és az Oroszbirodalom szerte „kibékíthetetlen” ellentéteit. Szerinte ez a végcél, Ukrania elszakítása, mely minden esetlegesség és pillanatnyiság kizárásával a *központi hatalmak vezető célja legyen*. Így formulázza több frásában, *háborúban készítvén elő a háborút*. Más oldalról a szociáldemokrata Parvus — valamikor orosz állampolgár — ha tökéletesen más megfontolások útján is jut el konkluziójához, ugyancsak Ukrania elszakításáért harcol — okos és szókimondó lapjában, a *Die Glocke*-ban — szenvedelmes hévvel ostromozza a cári rendszer igazságtalanságait. Tudományos apparátussal csak Hoetzsch tanár szállt vitába a Bismarck-revizionistákkal, ajánlván (*Russland als Gegner Deutschlands* c. munkájában), a hagyományos orosz-német barátság továbbápolását. A jó Ausztria német mestere után ballag s az ifjú osztrák E. Philippovich professor Ausztria jövő nemzetiségi politikájában a keletgalíciai rutenség autonómiájának legtökéletesebb kiépítését követeli. Valóban mégsem egészen *Piemont*-ja Keletgalícia az Ukránizmusnak!

De célom ellenére túlmesszire vinne el e kérdés sokoldalú megítélésének méltatása. Legfőképpen Ukrania gazdasági vonatkozásait fogom bemutatni. Ez a vonatkozás konkrétan fogja érzékeltetni a rája zuduló érdeklődés lélektanát. A történeti részt egyelőre mellőzöm, csak a legszükségesebb összefüggésekre mutatok majd rá.

I.

Ukrania az európai síkföld déli részét teszi; délen elnyúlik a Kárpátokig, a Jaila hegységig és a Kaukázusig, valamint a Fekete-tenger partjáiig, a Duna-deltától a Kuban torkolatáig. Északi határait a Poliszje nagy erdei mocsarai jelölik a Közép-Dnyeper mindkét partján (Rudnickyj: *Ukraina és az ukrainaiak*). Oroszországi terjedelme, Levickyj szerint, 680.000 km², lakosságának száma 32 millió 700 ezer. Amiként Oroszország jellegzetesen agrárállam, úgy Ukrania is az. Földjének háromnegyed része, az ú. n. feketeföld, amely után már a 16. és 17. században sóvárgott a lengyel birtokos nemesség. Szántóföldje 45 millió hektár, vagyis 32%-a az európai Oroszország szántóföldjeinek, noha Ukrania területe Oroszországnak csak egyhatoda. Az ú. n. nem fekete föld az európai Oroszországnak mintegy háromötödét teszi; a fekete föld pedig kétötödét. Az elsőnek lakossága 1912-ben 595 millió, az utóbbié 78·9 millió. Eléggé nem hangsúlyozható, hogy a fekete föld termése háromszor akkora, mint a nem fekete földé és így érthető meg, hogy a fekete föld Oroszország egész gabonanemű kivitelét (10 millió tonna) szolgáltatja, sőt évenként 2—3 millió tonnát a nem fekete föld részére is átenged.¹⁾ Oroszország átlagtermése 1907—11-ben 67·5 millió tonna (európai és ázsiai terület összevéve!), ennek több mint egynegyed részét adja Ukrania.

Méltán hívják tehát Oroszország éléskamrájának. E föld rendkívüli jelentő-

¹⁾ A talaj nagyszerű termékenységét illusztrálják a számok. Ukrániában 1 km²-re jut 21 tonna átlagos termés, fejenként 320 kg. Az ú. n. *Kernrussland*-ban 1 km²-re 6·5 tonna, fejenként 200 kg. *Zeitschrift d. kgl. preuss. statist. Landesamts*. I. Abteilung. 1915. (Ballod: *Die russische landwirtschaftliche und industrielle Produktion*).

sege egészében csak úgy méltatható, ha számot vetünk azzal a lehetőséggel, amely a földművelés intenzívvel tételével valósulhatna meg és amely a kiváló nemzetgazdász, Ballod véleménye szerint az orosz gabonatermények 3—4-szeres felfokozódását eredményezhetné. Mert a föld pompás, kiadó, az éghajlati viszonyok kedvezőek, csak megművelésük extenzív. Tagadhatatlan, hogy Stolypin agrárreformja grandiózus tempót adott a mezőgazdasági termelésnek és nagyszerű lehetőségeket vetített ki a *mir* kezdeményezést és fejlődést elnyomó irányzataival szemben; de ha szemébe nézünk a földművelés relative alacsony technikájának, az évi 150 ünnepnapnak, a tunya merev kulturátlanságnak: nem bizhatunk a Stolypin-féle reform kizárólagos panaceájában. Az orosz agrárreform jelentősége nagy. Lehet mondani, hogy *csak ezáltal képes Oroszország az előttünk lejátszódó teljesítményekre* s ebből a szempontból beláthatatlan elony számunkra, hogy a háború kitörése meggátolta a reform véghezvitelét és betetőzését. Hoetsch közlése szerint (*Russland* 1904—12.) az agrárreform tervezete mintegy 12%-ban lett megvalósítva és így 40—45 év békés év lett volna szükséges annak teljes keresztülviteléhez.¹⁾ Sajnos, e tárgy nem függ oly szorosan össze mondanivalómmal; a fentiek csak közvetve sejtetik ama fejlődési lehetőségeket, amelyek kiválóképpen Ukrániában lehettek volna elérhetők.

E kitérés után összefoglalóan konstatálhatjuk, hogy Oroszország búzaterméseinek 60%-át Ukrania produkálja és hasonlóképpen más terményekben is aránytalanul magasabb terményeredményeket képes felmutatni.²⁾

A föld természeti előnyeinek kivül nem csekély szerepe van ebben az állattenyésztés intenzívítésának. Egyedül Ukrániában van meg a földműveléshez szükséges állatállomány, amely szarvasmarhában 23%, lóban 33% és juhban 50%-át jelenti Oroszország egész marhaállományának. Ujabbán a marhaállomány itt is csökkenőben van az orosz kormányzat helytelen mezőgazdasági politikája folytán; sőt a tökéletesen elhibázott erdőügyi politika, amely az észak rengetegeit érintetlenül hagyja, míg a délen elterülőket rabló módra kiirtotta,³⁾ oda vezetett, hogy Ukrániában szalmával és trágyával fűtenek és ez magától értetődően károsan hat vissza a termelés intenzitására.

De Ukrania nemcsak mezőgazdaság tekintetében legbecsesebb része Oroszországnak, hanem az ipar fejlődési lehetőségeinek szempontjából is mérhetetlen jelentőségű. Ukrania gazdag szénben és vasban. Felesleges ezeknek a modern gazdasági életben betöltött jelentőségét méltatni; épen a szén és vas mindennemű industrializálódás legelemibb feltétele. Egész röviden e kis táblázatot adom Oroszországra és ennek keretében Ukrania széntermeléséről:⁴⁾

¹⁾ Megvilágításul adom Ballod nyomán a következő érdekes számokat. Oroszország terménykivitele az 1900—04. időszakban évi átlagban 554 millió pud (1 Pud = 16,38 kg.) = 411 millió rubel. 1905—08-ban 525 millió P = 455 millió R. 1909—12-ben: 744 millió P = 695 millió R. *E legutóbbi periódusban tehát évenkénti kivitttöbblet 190 millió Pud = 3.1 millió tonna; pénzürtékben évenként 620 millió márka, az 1909—12. periódusban tehát 2.5 milliárd M. többletbevitel.* A terménykivitel az összkivitelnek kb. 25%-a!

²⁾ Szükséges megemlíteni, hogy Ukrániában a lengyel és orosz nagybirtok egészenként dominál, a bérletösszegek rendkívüli módon emelkedők, ami a kisbirtokos osztály helyzetét módfelett súlyosbítja.

³⁾ Nagyon jellemző erre az erdőügyi politikára, hogy míg északon az erdő a földterület 67%-a, Ukrániában csak 94%. Lifschitz: *Russland*. Zürich: O. Füssli, 1916.

⁴⁾ *Ukrainische Nachrichten*. 1915. Január.

	Ossztermelés	Ukránia
1911	1,467.240.000	1,103.100.000
1912	1,598.810.000	1,136.596.000
1913	1,876.970.000	1,364.520.000

Jóllehet e számokból is kitünik a széntermelés fokozódó tempója, szakértők véleménye szerint ez még jelentékenyen emelhető volna. Így érthető meg, hogy Oroszország angol és német szénbehozatalra van utalva. Tökéletesebb vasúthálózat és több tőkebefektetés lényegesen előmozdithatná a szénbányászatot. Röviden még annyit, hogy Oroszország vasérctermelésének 68%-át szolgáltatja Ukrania. Cukortermelése az össztermelésnek 88%, foszfor 89%, só 50%-a. Higány és kaolin csak Ukrániában található, komló, dohány, bor stb. legdúsabb lelhelyei Ukrániában vannak.

Csak néhány összegező számot vettem ide, de ezek is — minden érzelmes páthosz nélkül is — megfogó erővel dokumentálják azt a nagy gazdasági értéket, amelyet Ukrania Oroszország számára jelent. Mert tisztába kell jönni azzal a ténnyel, hogy *Ukrániának Oroszországhoz csatolása az orosz expanziós politikának születési órája*. Csak Ukrania megszerzése tette lehetővé, hogy a Fekete-tengerhez jusson, csak ez tette lehetővé, hogy a hatalmas orosz birodalom kinyujtsa délre és északra csápjait.

II.

A mai Ukrania némi, jelentéktelen eltéréssel megfelel annak a területnek, amelyet egykor a kievi állam (a 9. századtól a 13. század végéig) magában foglalt. A 12. században a nomádok pusztító betörése és az újonnan támadt, a Finnöböl táján és a Volga felső folyásánál megtelepülő orosz állam, amely Kiev belső ellentéteit kitünő érzékkel tudta kiélezni és a maga javára hasznosítani, aláásta Kiev uralmát. Kiev elvesztette ezzel keleteurópai hegemoniáját, de maga az állam létalapjaiban nem semmisült meg. A régi, hatalmas Kiev feltámasztási kísérletei annál kevésbé vezethettek célhoz, mert a 13. század első felében rájuk zúduló mongol betörés kérélhetetlen szükségességgel vonta maga után a kievi politikának nyugatra való eltolódását s a politikai és kulturális élet súlypontjának nyugatra való áthelyezését. Az ukrán élet súlypontja nyugat felé a Dnyeszterre tolódott el, ahol egy új ukrán állam, az ú. n. galíciai—volhyniai hercegség támad, amely a hagyományokat tovább ápolja és az új alakulat gazdasági és kulturális életét nagyszerű virágzásba lendíti. A szomszédok mohósága (lengyel-magyar szövetség 1366.), amelynek eleven erőt a belső zavarok, a bojár előkelőségek oligarchikus hajlamai kölcsönöztek, véget vetett a biztatóan indult állami önállóságnak. Halics és Cholm Lengyelország kezére jutnak és a hódító kíméletlen eréllyel ássa alá a meghódított politikai és kulturális életét. Volhyniában a litván hercegek jutnak uralomra, akik a legnemesebb liberalizmus szellemében bánnak a meghódítottakkal. „A hagyományokat nem akarjuk érinteni, újat nem fogunk meghonosítani” — ez volt jelszavuk. És valóban itt azzal az érdekes jelenséggel találkozunk, hogy a litván hercegek a meghódított nép vallását vették fel, egyházát tovább fejlesztették, egyszóval nemzeti és kulturális erőinek legszabadabb fejlődését biztosították. Lengyelország közeledése a litván fejedelemséghez és az 1385-ben köztük létrejött szövetség visszahatással volt az ukrán élet csorbitatlan fejlődésére. Lengyelország — a létrejött szövetség alapján — itt is meghonosítani igyekezett saját honában annyi brutalitással üzött elnyomó politikáját. Ennek a változásnak reakciója a szakadatlan, kisstilű felkelések periódusa, amely mit sem segített Ukrania sorsán. Feltartóztatlanul haladt előre a magasabb osztályok elnemzetlenedése s a paraszti tömegek a szabad költözés jogának elvonása,

a szabad birtoklástól való elütés, a kizsákmányoló rőbotmunka folytán életerejükben rendkívül elgyengültek. Az 1569. év döntő fordulat Ukránia életében. Lengyelország anektálja a litván hercegséghez tartozó tartományokat. Az ellengyelesítés minden eszközzel halad előre, az egyházi autonómiát felfüggesztik, a jobbágy-ság általánossá lesz és a bekebelezett népet hitéből és gazdasági erőiből a legirtó-zatosabb módon forgatják ki. Az elnyomásnak gyönyörű, erőteljes hajtása támad, a kozákság — Gogolnak Tarasz Bulbája pompás megjelenítője —, amely teljességében katonai köztársasággá fejlődött, 1648-ban Chmelnickyj Bogdán vezetésével hatalmas felkelésbe tömöríti a tömegeket a lengyel elnyomó politika ellen. *Ennek a grandiózus tömegmozgalomnak kiváloképpen szociális karaktere volt* és méreteiben csak azért válhatott oly imponálóvá, mert a legszélesebb néprétegek anyagi lehetőségeiért verődött össze. A felkelés ragyogó diadalra vezetett, a lengyel seregek csatáról-csatára csúfos vereségeket szenvedtek és a népben megújult erővel szárnyalt fel a nemzeti megújulás gondolata. A cél megvalósításáért szövetség után kellett nézni. 1654-ben létrejött a szövetség Moszkoviával, amely Ukránia nemzeti autonómiáját biztosította az ú. n. *hetman*-választás joga alapján. Eleinte mindennemű orosz befolyás nélkül élte tovább Ukránia a maga nemzeti életét, de nem sokkal a szerződéskötés után Moszkovia centralisztikus tervei nyilvánvalóvá lettek. A hetman választásába beleszólást követelt magának és az egyházi autonómia ügyeibe is beleavatkozott. Az autonomista nemesség hirtelen fordulattal ismét a gyűlölt lengyelekhez pártolt és már 1658-ban szövetségre lépett velük Moszkovia ellen a nemzeti függetlenítés érdekében. Ez a mozgalom teljesen elszigetelt maradt. A parasztság irtózott a gyűlölt frigy megújításától s az ellenszenv megnyilatkozása oly fenyegető volt, hogy az akkori hetman, Vihovszkij, sietve hagyta oda méltóságát. Az autonomista nemesség azonban nem nyugodott. Célszerűtlen eszközökkel próbálkozott az orosz védnökség alól felszabadulni s módjaiban oly kiütközően osztályjellegűt árult el, hogy a paraszti tömegek dacos akarásával találta szemben magát. Ezt a belső ellentétet használta ki ismét Oroszország, midőn 1667-ben Lengyelországgal osztozott az ukrán területeken.

Az ezt követő évben eredménytelen felkelés volt Oroszország ellen. Oroszország megbékülése Lengyelországgal Törökország felé hajtja Dorosenkót, Ukránia akkori hetmanját. A szövetség létrejön, de eredményeiben nem lehet számottevő, mert az *új szövetség jobban pusztítja az országot, mint az ellenség*. A népnek ismét semmi kedve az új vállalkozásban. Dorosenkó hivataláról lemondani kényszerül. A centralizmus akarata diadalmaskodik, az ukrán autonómia feldaraboltatik, egyházi autonómiáját felfüggesztik. Utolsó, végleges bukással végződő kísérlet az ukrán autonómia feltámasztására Mazepa szövetsége XII. Károly svéd királlyal. Poltava gyászos temetője az ukrán reményeknek (1709). *A bukás oka kifejezetten a tömegek részvéllensége.*

Ebből a történeti vázlatból *kidomborodik az a jellegzetes ellentét, amely a nemesi társadalom és a paraszt osztály között mindvégig fennállott*. Egyrészt a lengyel politika gazdasági kizsákmányolási irányzata, másrészt csak az autonómiát üldöző orosz politika eleve determinálta Ukránia belső ellentéteit.

Félreismerhetetlen plaszticitással áll előttünk a lengyel és orosz politikának lényegbeli ellentéte, amely megérteti a kiuzsorázó Lengyelország lehanyaglását, másrészt rávezet az orosz politika sikerességére, *amely inkább egyházaunonómiai és politikai nüanszokkal bibelődött, de nem vette ki a paraszt szájából az utolsó falat kenyereit*. Az orosz politikának vezető gondolata, a politikai centralizáció Nagy Péter és Katalin cárnő uralkodása alatt tökéletes következetességgel érvényesült.

Péter a hetmán méltóságot tartalom nélküli hivatali állássá süllyeszti, az ukrán egyházat a moszkvai patriarchák alá rendeli. Az 1720. évi ukáz elrendeli, hogy csak egyházi könyvek adhatók ki ukrán nyelven, „nehogy ezáltal viszály és valamely különös idioma tért hódítson”. Katalin megszünteti a hetmánságot, véget vet az ukrán autonóm gondolat utolsó mentsvárának, a kozákság szervezetének. 1783-ban kiterjeszti Ukrániára a jobbágyságot s asszonyi ravaszsággal törtet célja felé. Célját eléri, a magasabb osztályok eltávolodnak a néptől. A történeti fejlődés egymásutánját nem követem tovább, csak annyit említek, hogy szerencsére éppen ezidőtájt születik újjá az ukrán irodalom (1798. Kotlárevszkyjvel), ami a halódó nemzetbe újra lelket öntött. Ez a nemzeti újjászületéssel volt ott azonos. Az 1876. évi ukáz, úgyszintén az 1906-os államcsíny és Stolypin ismert elve „az orosz nép egysége és oszthatatlansága” azonban az ukrán élet nemzeti és kulturális fejlődését gúzsba kötötte.

A következőkből kitűnik, hogy a centrális politika ideológikus egyoldalúságát feladta és a gazdasági centralizáció eröltetésével a centralizáció párhuzamosságát teremtette meg. Ukrania állami önállóságának végleges elvesztése a lengyel uralom kiuzsorázó politikájában sarkal legmélyebben, mely életnedvét szította ki az ukrán paraszti tömegeknek. Lengyelország felosztása után talán még fokozottabb hévvel garázdálkodott ez a lelketlen kizsákmányoló politika, amidőn az orosz kormányzat készséggel dobta áldozatul az ukrán népet a lengyel piócának, hogy ennek falánkságát csillapítsa, hogy ilyképen zavartalanul üzhesse tovább hagyományos expanzív politikáját. A jobbágyság megszüntetése 1861-ben gyökeres változást jelent az orosz politika koncepciójában. Ámbár tagadhatatlan, hogy úgy Péter, miként Katalin a centralizációt gazdasági vonatkozásokban is sürgették, pregnáns céltudatossággal ez csak az újabb orosz politika koncepciójában domborodik ki. Szinte szociológiai törvényszerűség, hogy az államok nemzetiségellenes politikája előbb-utóbb a gazdasági harc és elnyomás területeire csap át, mivel az uralkodó nemzetiség uralmát csak úgy látja biztosítottak, ha nemzetiségeinek gazdasági egyeniségét megtöri. Az ir példa különösen szemléltető a nacionalista-sovén politika tendenciáira nézve, valamint értékes tanulsággal szolgálhat a németek pózeni politikája. Az orosz politikának kizsákmányoló gazdasági tendenciája Ukrániával szemben, különösen az adózás rendszerében, a közlekedésügyi politika irányában jut kifejezésre (Rudolf Martin közlése szerint: *Die Zukunft Russlands*). Oroszország falusi lakosságára évenként 200 millió rubel egyenes adó esik, ami fejenként 2 $\frac{1}{2}$ rubelnek felel meg. Az adóztatás egyenlőtlenségének beszédes dokumentuma, hogy *ezzel szemben Ukrániában egy felnőtt férfire 12 rubel esik*, ami egy egész parasztudvarra nézve 20 rubelnek, avagy deszjatonként (1 deszj. = 1.09 hektár) 2 rubel és 30 kopejkának felel meg. Erre az adóztatási politikára szerfölött jellemző, hogy míg az 1882—91. periódusban az Ukrániából beszedett adóösszeg 1.428.717.000 rubel volt, addig a rája fordított kiadás ugyanebben az időszakban 727.128.000 rubel; tehát mintegy 700 millió rubelt vontak el idegen célokra. Az 1898—1906. évi időszak 3.548.030.000 rubel bevételével szemben¹⁾ az Ukrániára fordított kiadás mindössze 1.881.347.000 rubel; idegen célokra tehát 1600—1700 milliót vontak el. Ugyancsak az orosz statisztikai kimutatások szerint²⁾ ezekből a feleslegekből fedezik a centrum főhelyeinek, Moszkvának és Szentpétervárnak (főleg ennek) szörnyű deficitjeit. Hogy ennek az adóügyi politikának nincs semminemű tárgyi jogosultsága, arra nézve egyebeken kívül

¹⁾ Oroszország összbevételének 26%-át Ukrania szolgáltatja.

²⁾ Idézve az *Ukrainische Nachrichten* 1915 januári számában.

KÖZGAZDASÁG

csak azt említjük, hogy a birtok itt a legaprózottabb s a kivándorlás a legnagyobb mértékű. Az adóztatás általában a néptömegekre rendkívülien nyomasztó, mivel az egyenes és a közvetett adó eloszlása feltűnően egyenlőtlen.¹⁾ Ha a kormányzat kiállításba helyezett újabb monopóliumait tekintjük, még újabb súlyos terhek hárulnak a fogyasztó dolgozó néptömegekre. (A szén, petróleum, gyufa, cukor monopólium behozatala csak idő kérdése lehet.)

A közlekedésügyi politika még szemléltetőbb. Különösképen tanulságos és meggyőző centralisztikus vonatkozásaiban. Oroszország újabban nagy lendületű vasúti politikája a központ mindenhatóságának erőltetése. Moszkva és Szentpétervár Oroszországnak legnagyobb vasúti csomópontjai. Ez átlátszóan természetellenes. Ukrajnában meg van minden előfeltétel ahhoz, hogy a közlekedés centruma lehessen. A krími félsziget, amelyet csak keskeny földszoros köt össze a szárazfölddel és amelynek körülbelül 800 km. parti kiterjedése van, 3 folyórendszerrel (Dnyeszter, Dnyeper és Don) s 8 folyóval van a belfölddel összefüggésben; minden előfeltétellel rendelkezik nagyszerű közlekedési rendszer kifejlesztésére. Ukrajna szinte gazdasági autarkiaát élvez, dús termése, rengeteg érc- és szénbányája szinte függetleníti Oroszországtól. Odessza világkikötővé válhatnék, pompás földrajzi fekvése egyenesen predestinálja erre; de amilyen intenzitással erőlteti a kormányzat az észak-tengeri kikötők kiépítését, ép oly bűnös módon hanyagolja el Ukrajna kikötőit. Szerfölött jellemző, hogy *mig a kivitel egyharmadrészeben a Fekete-tengeren bonyolódik le, addig a behozatal csak egykilenced részben van itt érdekelve. Ez csak a nagy fúrfanggal elkészített tarifarendszerrel érhető el, mely oly szembeszökően igazságtalan, hogy ugyanazon hosszú vízi úton a szállítás az ukrán rayonban 325-szöröse a centrumban érvényes tarifailletéknek.*²⁾

Ukrajnában észak-dél irányban mindössze hat egyvágányú vasútvonal van, rossz összeköttetéssel. A természetes összeköttetések dél felé nincsenek kiépítve, a Dnyeper áradásai nincsenek leküzdve, a kikötők, Odessza, Nikolajev elhanyagolt állapotban. Ha tekintetbe vesszük, hogy újabban az orosz kormányzat vasúti politikája mily rendkívüli méreteket öltött, s magában csak ebbeli adóssága 3-1 milliárd, nyilvánvalóvá lesz az erőszakos, mesterséges törekvés a centrum felé. De ez a vasúti politika sem gazdaságos, mert maguk az utak hihetetlen elhanyagolt állapotban vannak és majdnem úgy fest a dolog, mint nálunk a kultúrpalota kultúra nélkül.

A közlekedésügyi politikával párhuzamos a bankpolitika. Röviden csak annyit, hogy az Oroszországban lévő tőkéknek több mint fele a két fővárosi kormányzóság kerületeiben van elhelyezve. A kormányzat ipari politikájának megértésére előre kell bocsátanom, hogy Oroszországnak nincs nyugati értelemben vett kapitalizmusa, sem proletariátusa. Ipari előretörtetését legfőképpen idegen tőkének köszönheti. (Franciák 20, németek $4\frac{1}{2}$ —5 milliárddal, belgák 600 millióval vannak érdekelve Schülze becslése szerint.) Ipari munkássága a mir feloldásáig legnagyobb részében ezeknek tagjaiból került ki. (A *Jahrbuch der Bodenreform* kimutatása szerint a moszkvai munkásság 94%-a egyúttal mir-osztályrészes is volt!) Ipari fejlődését jellemzik e számok.³⁾ Üzemeinek száma 1904-ben 14.030 (1 millió 650 ezer munkás), 1907-ben 14.801 (1 millió 808 ezer munkással), 1910-ben 15.721 (1.95 millió munkással), 1912-ben 17.356 üzem 2-151 millió munkással. Claus becslése szerint

¹⁾ Lifschitz szerint Oroszország adóbevétele 1912-ben így oszlott meg. Egyenes adók: 224.9 millió rubel, közvetett adók: 1 milliárd 217 millió. *Russland*, 146. lap.

²⁾ *Ukrainische Rundschau*, 1914. Sept.

³⁾ Ballod idézett cikkéből.

az ország ipari produktumainak értéke 1887-ben 1,3, 1897-ben 2,8 és 1908-ban 5 milliárd. Ha tekintetbe vesszük a vas, szén, cukor és gyapjútermeléssel éppen 1908-tól nekiiramló lendületet, rendkívüli jelentékeny felfokozódását sejthetjük Claus becslésének.¹⁾ Mégis az orosz ipar enormis fejlődésébe vetett remények hiúknak bizonyulnak amaz elvi megfontolásnál fogva, hogy az iparosodás folyamata a klasszikusan agrár orosz államban a mezőgazdasági erők teljes lellejtésének függvénye. Az ipar kialakulásához és felfejléséhez fogyasztópiac kell. Anyagi vonatkozásaiban erőtlenség nem lehet ipari fejlődésnek egészséges bázisa. Egészen bizonyos, hogy Oroszország ipari termelésében a háború után erős visszaesés fog beállni s ma még teljességében beláthatatlan gazdasági válság fogja megrázni. Az orosz ipari politikának kirívóan centralisztikus jellegét ékesen fogják bizonyítani a számok. Moszkva — mint ipari központ — gyárainak száma 1910-ben 623, ipari termelésének értéke 425 millió rubel. Magában vas- és fémgyárai 459-re rúgnak. Ezzel szemben Ukrania főbb ipari városaiban (Cherzon, Charkov, Kiev, Jekaterinoszlav) összesen 460 gyártelep van, ebből 262 vas- és fémgyári.²⁾ Tudni kell, hogy Ukrania az ipari termelés szinte minden ágához szükséges nyersanyagok 70—80%-át adja és ebben a beállításban nem szorul bővebb magyarázatra a kormányzati politika egyoldalúsága. Arról körülményesebben nem is szólok, hogy igen sok iparág egyáltalában nincs képviselve, holott bányatelepeinek közelsége és bősége egyenesen predestinálná ipari fejlődésre. Ipara a centrum iparával szemben rendkívüli hátrányban van, mert nem élvez szubvenciókat, magas adóztatásnak van alávetve, igaztalan tarifapolitika alatt nyög és ipari munkásságának lefokozottabb teljesítőképességét is sínyli azok kulturális és gazdasági alacsonyrendűsége. A háború még csak élesebbé tette az ellentétet s helyesen mutat rá Stein (a *Die Neue Zeit* egyik utóbbi számában), hogy a centrum burzsoá társadalma tüzel a legvehemensebben a háború további folytatásáért, mert rengeteg jövedelemre tesz szert és csudás, soha nem sejtett konjunkturákat élvez.

Ukrania munkásviszonyairól röviden annyit, hogy az ukrán munkás túlnyomó analfabetizmusa folytán kiszorul mindazon iparágakból, amelyeknél az értelmi standard legelsőbbben jön számba. Magában Ukrániában a központ munkássága egyre intenzívebben hódít tért. Ukrániában nincsenek munkásközvetítő hivatalok s míg a központ gyakran munkáshiányban szenved, addig az ukrán céltalan kóborol vagy kivándorol. Az ukrán ipari munkásság annál erősebben sínyli a kormányzat helytelen politikáját, mert az oroszországi munkás évi átlagjövedelme Ballod számításai szerint legföljebb 551 márka (a német munkásé ezzel szemben 1192 M.), de még ehhez súlyosbítóan járul az élelmiszerek drágasága a védővámok folytán (6—700 millió márkát jelent évenként az államnak), úgy hogy ezek ára a németországi áráknál $\frac{1}{2}$ — $\frac{2}{3}$ -dal magasabb.

III.

Röviden néhány szót az „ukrán kérdés” fejlődési irányvonaláról.

Oroszország nacionalista-imperialista állam. Expanzió hozta létre, úgy látszik, mintha ez volna fenmaradási elve. Imperializmusának lényege gazdasági determináltságból adódik, szinte minden háborúját ez a meghatározottság lobbantotta ki. A krimi hadjárat óta ez a célzat félreismerhetetlen határozottsággal bontakozott ki és éppen ebben a háborúban a legjobban. Sóvárgás a tenger után — végzetserű

¹⁾ *Süddeutsche Monatshefte*, 1915. Sept.

²⁾ Táblázatok összevetéséből készítettem el fenti szembevetéseket.

logikája az orosz birodalom-komplexum strukturájának. Ezt a logikát lehetetlen fel nem ismerni. Hogy ez az expanziómeghatározottság nem volna-e egyszerűsíthető, az egészen más kérdés. Minden bonyodalma a papi-katonai deszpotizmus egészség-telenségeiből serked. Új hódítások kellenek a bürokrácia ellátására, háborúk a belső erjedések levezetésére. Karl Leuthner (*Der russische Volksimperialismus*) és mások elgondolása (Mackay, Barinszkyj), hogy a vallás mezében maga az orosz nép lett az imperialista politika hordozója, csak abban az értelemben fogható fel, hogy a papi „pásztorkodás” reagenssé tette a kedélyeket a hazug „nemzeti” eszme befogadására. Végzetes alaptévedése ennek az imperializmusnak kíméletlen centralisztikus jellege. Az erőltetett nemzeti állammal nemzeti állammá átalakulása lebírhatalan lüktető ereje volna az orosz imperializmusnak. Erre az útra meggondolásból ráterni nem lehet. Belátás nem fogja rávinni a kasztok kiváltságosait a demokratikus nemzeti politikára. *Ez a rendszer, a Pobjedonoszcevek és Plehvek, Iljodorok és Raszputinok rendszere nem adhat nemzeti jogokat, erre a rendszerre veszélylyel járna nemzetségeinek akadályozatlan lellejlése; amiképen életerejének megifjodását, fejlődési lehetőségeinek gazdagodását jelentené egy szabad, békeszerető Oroszországnak.*

Ez az elgondolás megérteti velünk az orosz nemzeti politikai logikus koncepcióját. Stolypin racionalizmusa csak a legtermészetesebb alkalmazkodás volt a realitások lebíró erejéhez. Nemzeti türelmetlensége nem áll benső ellentmondásban gazdasági politikájával. Ő tudta legjobban, hogy a birodalom mai szervezete nem kezdet demokratikus nemzeti politikát.

Ebben a beállításban szemlélve, az „ukrán kérdés” fejlődése a tények logikája szerint, csak a tömegek aktivitásából eredhet. Ukrania nemzeti öntudata eléggé passzív. Az ideológusok kisdud táborán kívül a tömegek lelkiületében aligha van impulzív erő. A cári rendszer példátlan brutalitása borzasztó fatalizmusba merevítette energiáikat s így nem csoda, ha a tömeg mozgalmi, kellő szervezkedés hiányában, eszmei jelleg nélkül szükölködnek. Az 1902—03. évi agrárzavargások kizárólag gazdasági jellegűek, úgyszintén az 1905—06. évek nyugtalanságai. Csak az 1906—07-es ellenforradalom volt egyúttal nemzeti színezetű.¹⁾ Kétségtelen, hogy ez a háború rendkívüli mértékben járult hozzá a nemzeti öntudat felkeltéséhez; kétségtelen, hogy Oroszország egészen bizonyos belső válságaiban a kérdés eleve-nebb aktualitást fog kapni. Hogy a kiegyenlítődés a békés asszimiláció jegyében fog-e végbemenni, szerfölött kétséges. Nagyon valószínű, hogy a vonagló, lázas történések méhében fogják megrengetni az orosz rémséget.

(A „Huszadik Század” szept. számából.)

¹⁾ A parlamenti államcsiny a parasztok képviselőit 56%-ról 30%-ra csökkentette, a nagybirtokosokat ellenben 44%-ról 70%-ra szökkenett fel!

Az ukrán kérdés iránt érdeklődő magyar olvasókat kívánja kielégíteni a Ukrán Könyvtár c. vállalatunk is, amelynek egy száma 40 fillérbe kerül. Az Ukrán Könyvtár eddigi kötetei a következők:

1. sz. *Frankó Iván*: A veres zsidófiú története (elbeszélés).
2. sz. Ének Ihor hadairól és a palócokról. Ukrania népi hősköltemény 1187-ből. Fordították *Dr. Varga Bálint* és *Dr. Sztripszky Hádor*.
- 3—5. sz. *Podhradszky György*: Magyar-ukrán történelmi kapcsolatok a legrégibb időkől az Árpád-ház kihalásáig. I. rész.

Cid. Weinwurm Antal

első magyarországi
**SOKSZOROSÍTÓ
MŰINTÉZET**

**BUDAPESTI
IV. Károly uka 3.
télésón 17-00**

alapítatott 1865

*Készít: Autotypia. folo.
typia. valamint három és*

négyszín nyomású kliséket. * * *

Fényképfelvételek mind-szakmábuli munkálatait.

* KÜLÖN OSZTÁLY AMERIKAI REPRODUKCIÓRA *

Folyóiratunk az oroszoktól célzatosan kisoroszoknak nevezett harminc milliányi ukrán nemzet és a magyarság kulturális és gazdasági kapcsolatainak ismertetését tűzte ki céljául. E nép elnyomott voltában azt reméli mostan, hogy a háború befejezése után a magyar államiság súlyos szava hozzásegíti őt legalább nyelvi és lelkiismereti szabadságához s ezért a magyarság rokonszenvét kéri. E kettős érdektalálkozás adott alkalmat az *Ukránia* megindítására, amely a magyar-ukrán kölcsönös érdekeknek kíván szószólója lenni.

Az első szám tartalma: Programm. *S. H.*: Az „ukrán” név. *Vodicska Imre*: Az új ország. *Dr. Sztipszky Hádor* és *Dr. Varga Bálint*: Ének Ihor hadairól és a palócokról. XII. századbeli hősköltemény. *Podhradszky György*: Magyar-ukrán történelmi kapcsolatok. *Frankó Iván*: A veres zsidó fiú története. A németek *Freie Ukraina* egyesülete.

A második szám tartalma: *Dr. Cehelszky Longin*: Mi köze a magyarnak az ukránhoz? *Vodicska Imre*: Ukrania és Róma. *Dr. M. J.*: Az orosz és ukrán nyelv. *Dr. Sztipszky H.* és *Varga Bálint*: Ének Ihor hadairól és a palócokról (II.). *Dr. Sztipszky Hádor*: Az ukránok fajisága. *Podhradszky György*: Magyar-ukrán történelmi kapcsolatok (II.). *V. J.*: Az ukrán légionisták.

A harmadik és negyedik szám tartalma: Szerkesztő: Magunkról — és egyebekről. *Dr. Czirbusz Géza*: Oroszkó. *Dr. Fodor Ferenc*: Ukrania földrajzi kialakulása és hazánkhoz való viszonya. *Dr. Ajtay József*: Ukrania közgazdasági jelentősége a központi hatalmakra, illetve a magyar birodalomra nézve. *Sevcsenkó Tárász* [arcképpel]. *Varga—Sztipszky*: Sevcsenkó Tárász két verse. *Sztipszky—Varga*: Ének Ihor hadairól és a palócokról (III.). *Sztefanik B.*: Az aláírás. Elbeszélés. (Fordította *Sz. H.*). *Drahomanov Mihály*: Rabszolgasorban. (Fordította *Vodicska Imre.*) (I.). *Podhradszky György*: Magyar-ukrán történelmi kapcsolatok (III.).

Az ötödik és hatodik szám tartalma: Magyarok és ukránok fegyverbarátsága. *Vodicska Imre*: Az ukránok vallási uniója és a zsidóság. A görög kath. ukránok üldözése Cholim vidékén. *Podhradszky György*: Magyar-ukrán történelmi kapcsolatok (IV.). *Drahomanov Mihály*: Rabszolgasorban. (Ford. *Vodicska Imre.*) (II.). *yGy.*: Az ukrán történelem átnézete. *Dr. Fodor Ferenc*: Ukrania földrajzi kialakulása és hazánkhoz való viszonya. *Dr. Ohonouszkyj Emil*: Az orosz és ukrán nyelv viszonya. *Sztipszky—Varga*: Ének Ihor hadairól és a palócokról (IV.). *Rudánszky István*: Szállj el szellől Irodalom. Az ukrán sajtó 1916-ban.

A hetedik és nyolcadik szám tartalma: Sz.: Az ukrán politika realitása és a magyarság. *Dr. Márki Sándor*: Magyar adatok Mazepparól (I.). *Kölonte Béla*: Magyarország érdekei és a független Ukrania. *Podhradszky György*: Magyar-ukrán történelmi kapcsolatok (V—VI.). *Dr. Fodor Ferenc*: Az önálló Ukrania. *Varga—Sztipszky*: Sevcsenkó: Kvitkához. *Sztipszky*: Petőfi és Sevcsenkó.

A kilencedik és tizedik szám tartalma: † Frankó Iván. *Dr. Márki Sándor*: Magyar adatok Mazepparól (II.). *Podhradszky György*: Magyar-ukrán történelmi kapcsolatok (VII.). *Dr. Fodor Ferenc*: Az önálló Ukrania (II.). *Nemes Boberskyj Iván*: Az ukrán légionál. *Drahomanov Mihály*: Rabszolgasorban. (Fordította *Vodicska Imre.*)

A tizenegyedik és tizenkettedik szám tartalma: *Sevcsenkó Tárász*: Kaukázus. (Fordította: *Zempléni Árpád.*) *Dr. Márki Sándor*: Magyar adatok Mazepparól. (III.). *Podhradszky György*: Magyar-ukrán történelmi kapcsolatok (VIII.). *Frankó Iván*: Az én szecska-vágóm története (Fordította *Dr. Sztipszky Hádor.*) *Dmitro Vitovszkyj*: Valamikor réges-régen . . .

A tizenharmadik és tizennegyedik szám tartalma: *Dr. Salvisberg Pál*: A lembergi ukrán egyetem, mint a kultúrának és békének bástyája a keleten. *Podhradszky György*: Magyar-ukrán történelmi kapcsolatok (VIII—IX.) — *yGy.*: Az ukrán történelem átnézete. *Sevcsenkó Tárász*: A cseléd. (Fordította *Varga Bálint.*) *Osteuropäische Zukunft.*

A tizenötödik és tizenhatodik szám tartalma: *Dr. Hans Ibersberg*: Oroszország belső állapota. *Podhradszky György*: Magyar-ukrán történelmi kapcsolatok (X—XII.). *Dr. Nazaruk József*: Az ukrán légio a világháborúban. *Dr. Rudnickij István*: Ukrania politikai geographiája. *Zaleszkyj Oszkár*: A magyar és ukrán zene. — *yGy.*: Ukrainisches von Graf Stefan Ambrózy.

A folyóirat szerkesztőségének címe: *Budapest, Lógodi-utca 5.*, előfizetési ára pedig 16 korona.